

Chrześcijańska perspektywa rozwiązywania kwestii społeczno-ekonomicznych w świetle nauczania Jana Pawła II i założeń personalizmu G.M. Gronbachera

Autor: ks. Mirosław Twardowski

Artykuł opublikowany w „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2015, vol. 18, nr 2, s. 55-66

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Stable URL: http://www.annalesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2015/2015_2_twardowski_55_66.pdf

The Christian Perspective on Solving Economic Issues in the Light of John Paul II's Teachings and Economic Personalism of G.M. Gronbacher

Author: rev. Mirosław Twardowski

Source: 'Annales. Ethics in Economic Life' 2015, vol. 18, no. 2, pp. 55-66

Published by Lodz University Press

Stable URL: http://www.annalesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2015/2015_2_twardowski_55_66.pdf

ks. Mirosław Twardowski

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Biologiczno-Rolniczy
Zakład Polityki Regionalnej i Gospodarki Żywnościowej
e-mail: twardowskimiroslaw@poczta.fm

Chrześcijańska perspektywa rozwiązywania kwestii społeczno-ekonomicznych w świetle nauczania Jana Pawła II i założeń personalizmu G.M. Gronbachera

The Christian Perspective on Solving Economic Issues in the Light of John Paul II's Teachings and Economic Personalism of G.M. Gronbacher

In this essay I would like to outline the Christian perspective on solving economic issues based on documents of the Catholic Church. The term 'economic personalism' appeared in literature several years ago and has been used as a proposal of a new economic model which is supposed to be a synthesis of achievements of economic sciences and Christian moral theology. Pope John Paul II is believed to be one of its precursors or even founding-fathers. We shall sum up these significant elements of papal personalism under the following heads: (1) A man is a person, namely an independent existence in material and personal, spiritual and material sense, rational and free. All these characteristics of a human being constitute a basis for his dignity and greatness; (2) A man is a free being. This means that he has to make choices between various values. Human freedom is closely related to the truth. The final objective of human freedom is love; (3) We can protect ourselves against alienation by acting and being together with others. We will avoid the danger of alienation when we make ourselves a gift for the other person and especially for God.

Economic personalism develops John Paul II's personalistic view in a creative way. Its program can be summarized by the following theses: (1) a man is the centre of economy; (2) a human being is the most important economic good; (3) work is part of the man's calling; (4) reproducibility of goods is subordinated to the man's integral development; (5) the right to participate constitutes inalienable human right; (6) the principle of subsidiary is an „intellectual” frame for social and economic

order; (7) the market should not be absolutized; (8) solidarity with the poor and social justice constitute a basis of each economy.

Keywords: Christianity, ethics, economics, economic personalism

JEL Classification: Z12

1. Wstęp

Stosunkowo niedawno w literaturze pojawił się termin *personalizm ekonomiczny* na określenie nowego modelu ekonomicznego, który ma być syntezą dorobku nauk ekonomicznych i chrześcijańskiej teologii moralnej¹. Za jednego z prekursorów czy nawet ojców personalizmu ekonomicznego uznano papieża Jana Pawła II². W niniejszym artykule, opierając się w pierwszej kolejności na bogatej spuściźnie papieża, zarysujemy chrześcijańską perspektywę rozwiązywania kwestii społeczno-ekonomicznych. Powyższą perspektywę uzupełnimy, odwołując się do wypowiedzi jednego z czołowych przedstawicieli współczesnego personalizmu ekonomicznego, Gregory'ego M. Gronbachera, który nawiązuje do nauczania Jana Pawła II.

2. Personalizm Jana Pawła II sprzeciwem wobec „zafalszowanej” wizji człowieka

Człowiek jest motywem fundamentalnym dla całego nauczania Jana Pawła II. Jest to jakby główna oś, wokół której wszystko się w papieskim nauczaniu obraca. Kreśląc chrześcijańską wizję osoby ludzkiej, papież równocześnie krytykuje i odrzuca wszystkie błędne ujęcia człowieka o tendencjach redukcjonistycznych.

Ojciec Święty bardzo często wyrażał swój krytyczny stosunek zwłaszcza do marksistowskiego ujęcia osoby ludzkiej³. Jednym z powodów tak częstego wypowiedziania się papieża w takim duchu była bardzo duża wpływowość doktryny marksistowskiej w pierwszej części pontyfikatu Jana Pawła II. Ponadto początko-

¹ Por. P. Urgacz, *Personalizm ekonomiczny i jego zasady w ujęciu G.M.A. Gronbachera*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2008, nr 1, s. 87, http://www.annalesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2008/2008_01_urgacz_87_94.pdf (data dostępu: 29.04.2014).

² Por. *ibidem*, s. 88.

³ Jan Paweł II surowej ocenie poddał nie tylko marksizm, ale także *radikalną ideologię kapitalizmu*. W jednej ze swych encyklik pisze: *Upadek systemu komunistycznego w wielu krajach usuwa niewątpliwie jedną z przeszkód, które nie pozwalały skutecznie i w sposób realistyczny stawić czoła tym problemom, nie wystarcza jednak do ich rozwiązania. Istnieje wręcz niebezpieczeństwo rozpowszechnienia się radykalnej ideologii kapitalizmu, która odmawia nawet ich rozpatrywania, uważając a priori za skazane na niepowodzenie wszelkie próby stawienia im czoła, pozostawiając ze ślełą wiarą ich rozwiązanie swobodnej grze sił rynkowych* (Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”* (dalej: CA) 42. Zob. S. Kowalczyk, *Personalizm – podstawy, idee, konsekwencje*, Wyd. KUL, Lublin 2012, s. 107.

we lata pontyfikatu naznaczone były eskalacją bardzo groźnego zjawiska, zwanego teologią wyzwolenia⁴. Był to fenomen teologiczno-filozoficzny, pragnący zintegrować przynajmniej niektóre elementy doktryny marksistowskiej z nauką chrześcijańską.

Jan Paweł II głosi, że podstawowy błąd marksizmu to *błąd antropologiczny*⁵. Istota owego błędu polega na tym, że człowiek jest traktowany jako element i cząstka organizmu społecznego, całkowicie mu podporządkowany⁶. Dobro jednostki realizuje się, wg tej błędnej teorii, z pominięciem jej samodzielnego wyboru i niezależnie od przyjęcia przez nią odpowiedzialności za dobro czy zło⁷.

Błędne ujęcie przez marksizm społecznej natury człowieka nie wyczerpuje jeszcze całej treści owego *błędu antropologicznego*. Marksizm – jak naucza papież – redukuje człowieka do jednego wymiaru, tj. wymiaru cielesnego, negując wymiar duchowy jako jego parametr wewnętrzny⁸. Człowiek zostaje zdegradowany do cząstki materii i sprowadzony do czegoś w rodzaju rzeczy⁹.

U źródeł tej błędnej koncepcji osoby ludzkiej – jak w wielu miejscach podkreśla Ojciec Święty – tkwi ateizm, gdyż

*negacja Boga pozbawia osobę jej fundamentu, a w konsekwencji prowadzi do takiego ukształtowania porządku społecznego, w którym ignorowana jest godność i odpowiedzialność osoby*¹⁰.

Po hasłowym zarysowaniu głównych założeń antropologii marksistowskiej teraz nakreślmy pokrótce główne idee personalizmu Jana Pawła II.

2.1. Synteza tomizmu z fenomenologiczną metodą

Personalizm Jana Pawła II oparty jest na założeniach wykorzystujących wątki tomizmu i fenomenologii¹¹. Nie można jednak twierdzić, jak zauważa S. Kowalczyk, że K. Wojtyła prezentuje w całej rozciągłości tomistyczną teorię personalizmu, ani też że całkowicie akceptuje potrzebny tu wątek fenomenologiczny w rozumieniu E. Husserla, czy też M. Schelera¹². Można powiedzieć, że K. Wojtyła podjął próbę scalenia tych dwóch orientacji filozoficznych¹³. Połączył tomistyczny personalizm z metodą fenomenologiczną¹⁴.

⁴ Por. R.E. Rogowski, *Teologia wyzwolenia*, „Misyjne Drogi” 1985, nr 3, s. 18.

⁵ Por. CA 13.

⁶ Por. ibidem.

⁷ Por. ibidem.

⁸ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”* (dalej: SRS) 29.

⁹ Por. idem, *Encyklika „Laborem exercens”* (dalej: LE) 9.

¹⁰ CA 13.

¹¹ Por. hasło „Wojtyła Karol” [w:] *Mały Leksykon Filozofów*, red. B. Andrzejewski, M. Moryń, A. Przyłębski, Rebis, Poznań 1993, s. 138.

¹² Por. S. Kowalczyk, *Człowiek w myśli współczesnej. Filozofia współczesna o człowieku*, Michalium, Warszawa 1990, s. 423.

¹³ Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1969, s. 23.

¹⁴ Por. S. Kowalczyk, *Człowiek w myśli...*, s. 424.

2.2. Człowiek w „pełnym wymiarze”

Człowiek, któremu Jan Paweł II poświęca tak wiele miejsca w swym nauczaniu, to nie tylko *byt fizyczny – zwierzę rozumne*, ale człowiek w całej prawdzie i w *pełnym wymiarze*¹⁵. Jak powiada Ojciec Święty, jest to:

*Człowiek, który – każdy z osobna (gdyż jest właśnie osobą) – ma swoją własną historię życia, a nade wszystko swoje własne dzieje duszy (...) [które] pisze zawsze poprzez rozliczne więzi, kontakty, układy, kręgi społeczne, jakie łączą go z innymi ludźmi – i to począwszy już od pierwszej chwili zaistnienia na ziemi, od poczęcia i narodzin*¹⁶.

Zdaniem papieża człowiek bynajmniej nie jest doskonały, lecz ułomny oraz grzeszny, i wiele elementów zwalczą się w nim nawzajem. Targany wieloma pragnieniami, musi między nimi wybierać i wyrzekać się tych, które są dla niego niekorzystne. Będąc słabym i grzesznym, nierzadko staje się sprawcą zła, którego chciałby uniknąć. Stąd cierpi rozdarcie wewnętrzne, które jest przyczyną wielu rozdzwieków w społeczeństwie złożonym z ułomnych ludzi¹⁷. Ojciec Święty świadom całej, z pozoru nie zawsze korzystnej dla człowieka prawdy o nim, mimo to uczy, że człowiek jest drogą, po której winien kroczyć Kościół, ponieważ każdy bez wyjątku został odkupiony przez Chrystusa. Jak z tego wynika, fundamentem w nauczaniu społecznym papieża jest godność i wielkość człowieka.

2.3. Osoba jako *compositum humanum*

Prezentując wizję człowieka Jana Pawła II, nie można nie podać definicji osoby w ujęciu papieża¹⁸. Dla stworzenia koniecznego tła przytoczmy na początek określenie osoby sformułowane przez Boecjusza, którym posługiwała się tradycja scholastyczna na czele ze św. Tomaszem z Akwinu¹⁹. Przytoczmy je za K. Wojtyłą: *Persona est rationalis naturae individua substantia*²⁰. K. Wojtyła posługiwał się tym określeniem osoby, choć zdawał sobie sprawę z jego mankamentów²¹. Mimo że K. Wojtyła nie podaje nigdzie pełnej definicji osoby, to jednak na podstawie jego nauczania można sformułować taką definicję²². Przytoczmy ją za Cz. Bartnikiem:

*Osoba jest to ktoś samoistny w sensie przedmiotowym i podmiotowym, duchowo-materialny, rozumny, wolny, zrealizowany, ale nadal realizujący się zarówno w sobie samym, jak i w społeczności innych, dopełniający się szczególnie w działaniu i sprawczości, a spełniający się finalnie w Komunii z Osobą Niestworzoną*²³.

¹⁵ Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”* (dalej: RH) 13.

¹⁶ RH 14.

¹⁷ Por. ibidem.

¹⁸ Por. K. Wojtyła, *Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu M. Schelera*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1959, s. 122–123.

¹⁹ Por. Z. Borowik, *Antropologiczne podstawy nauczania społecznego Kościoła*, „Życie Katolickie” 1985, nr 2, s. 30.

²⁰ K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Znak, Kraków 1962, s. 12.

²¹ Por. Cz. Bartnik, *Osoba i Kościół wg Kardynała K. Wojtyły*, „Colloquium Salutis” 1983, nr 15, s. 84.

²² Por. ibidem, s. 89.

²³ Ibidem.

Określenie osoby przez Boecjusza było zbyt abstrakcyjne, zindywidualizowane, posiadające postać absolutnej odrębności, szczególności, „osobności” osoby²⁴. K. Wojtyła podkreśla różnicę między pojęciem *osoba ludzka* a *natura ludzka*²⁵.

*Natura rozumna – pisze – nie posiada swej samoistności jako natura, subsystuje w osobie. Osoba jest więc samoistnym podmiotem istnienia i działania, którego nie sposób przypisać naturze rozumnej. (...) W widzialnym świecie takim stworzonym bytem jest każdy człowiek*²⁶.

Dla K. Wojtyły osobę stanowi nie tylko dusza – szczególny element konstytutywny osoby – ale i ciało, gdyż o właściwościach osoby ludzkiej decyduje *compositum humanum*, czyli jedność duszy i ciała²⁷. Boecjusz w swym określeniu osoby niezbyt wyczerpująco podkreśla aspekt podmiotowy, który z kolei docenia K. Wojtyła, widząc osobę w aspekcie zewnętrznym i wewnętrznym zarazem²⁸.

2.4. Godność osoby ludzkiej w perspektywie teologicznej

Jan Paweł II bardzo często mówi o godności osoby ludzkiej, która zasadza się na fakcie bycia człowiekiem²⁹. Pełne uzasadnienie ludzkiej godności możemy jego zdaniem uzyskać jedynie w perspektywie teologicznej³⁰. Człowiek został stworzony przez Boga na Jego obraz i podobieństwo³¹. Jest jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego³². Godność człowieka jest podstawowym argumentem papieża za przyznaniem mu należnych praw³³.

2.5. Pierwszeństwo metafizyczne i prakseologiczne człowieka przed pracą

Marks poucza, że to praca tworzy człowieka. A jakie jest w tej kwestii zdanie Jana Pawła II? Papież głosi pierwszeństwo metafizyczne i prakseologiczne człowieka w odniesieniu do pracy³⁴. Pierwszeństwo metafizyczne oznacza, że człowiek jest przyczyną sprawczą swojego działania w myśl zasady: *operatio sequitur esse – działanie idzie za istnieniem*; nie ma bowiem działania samoistniejszego³⁵. Pierwszeństwo prakseologiczne oznacza, że przez działanie człowiek tworzy samego siebie, gdyż ludzkie działanie powoduje powstanie w podmiocie nowej jakości i nowej

²⁴ Por. ibidem.

²⁵ Por. ibidem, s. 85.

²⁶ K. Wojtyła, *Aby Chrystus się nami posługiwał*, Znak, Kraków 1979, s. 432.

²⁷ Por. K. Wojtyła, *Osoba i...*, s. 195; zob. Cz. Bartnik, *Personalizm teologiczny wg Kardynała K. Wojtyły*, „Zeszyty naukowe KUL” 1979, vol. 22, s. 52.

²⁸ Por. Cz. Bartnik, *Osoba i Kościół...*, s. 86.

²⁹ Por. Z. Borowik, *Antropologiczne podstawy...*, s. 33.

³⁰ Por. ibidem.

³¹ Por. RH 9.

³² Por. RH 13.

³³ Por. LE 6,4.

³⁴ Por. J.W. Gałkowski, *Praca w ujęciu Kardynała K. Wojtyły*, „Roczniki Filozoficzne” 1979, nr 2, s. 91.

³⁵ Por. ibidem.

wartości³⁶. W tym kontekście znaczeniowym należy więc zrozumieć stwierdzenie papieża: (...) *przez pracę człowiek urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej staje się człowiekiem*³⁷.

2.6. Natura społeczna człowieka w świetle teorii uczestnictwa

Interesujący dla całości wizji osoby ludzkiej Jana Pawła II jest problem społecznej natury człowieka. Jest to ten wymiar ludzkiej osobowości, który czyni go zdolnym do życia wspólnotowego³⁸. Aby dokładnie wyjaśnić pojęcie *natura społeczna człowieka*, K. Wojtyła odwołuje się do tzw. teorii uczestnictwa³⁹.

*Rys uczestnictwa – stwierdza – wskazuje (...) na to, że człowiek działając wspólnie z innymi, zachowuje w tym działaniu wartość personalistyczną własnego czynu, a równocześnie urzeczywistnia to, co wynika ze wspólnoty działania*⁴⁰.

Uczestnictwo to zatem taka właściwość i zdolność ludzkiej osoby, która umożliwia człowiekowi we współbytowaniu i współdziałaniu z innymi spełniać siebie jako osobę (...)⁴¹.

2.7. Wolność korzeniem stawania się człowiekiem

Wypada wreszcie zaprezentować poglądy Jana Pawła II na temat ludzkiej wolności. Jego zdaniem nie można rozważać problemu ludzkiej wolności bez dokonania uprzedniego wglądu w osobową strukturę człowieka. Otóż św. Tomasz z Akwinu, do którego się papież często odwołuje, dostrzega w ontycznym bogactwie ludzkiej natury obok władzy intelektu władzę wolnej woli. Jest ona rozumiana jako wolność od wewnętrznego i zewnętrznego przymusu⁴². Osoba ludzka jest podmiotem działającym w sposób rozumny i wolny⁴³. Zdaniem K. Wojtyły nie można mówić o determinizmie w odniesieniu do człowieka. Determinizm przekreśla wolność, a pośrednio i samą osobę⁴⁴. Działanie człowieka nie jest popędowo-instynktowne, lecz wolne⁴⁵. Człowiek wolny musi dokonywać wyborów między różnymi wartościami⁴⁶. Wolność jest, zdaniem K. Wojtyły, *korzeniem stawania się człowieka dobrym lub złym poprzez czyny*⁴⁷.

³⁶ Por. ibidem.

³⁷ LE 9.

³⁸ Por. Z. Borowik, *Antropologiczne podstawy...*, s. 35; zob. K. Wojtyła, *Osoba i...*, s. 325.

³⁹ Por. Z. Borowik, *U podstaw moralności społecznej (Nad społeczną katechezę Jana Pawła II)*, „Życie Katolickie” 1984, nr 10, s. 23.

⁴⁰ K. Wojtyła, *Osoba i...*, s. 14.

⁴¹ Z. Borowik, *U podstaw...*, s. 23.

⁴² Por. S. Kowalczyk, *Z problematyki dialogu chrześcijańsko-marksistowskiego*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1977, s. 88.

⁴³ Por. Cz. Bartnik, *Osoba i Kościół...*, s. 88.

⁴⁴ Por. K. Wojtyła, *Osoba i...*, s. 139.

⁴⁵ Por. S. Kowalczyk, *Człowiek w myśli...*, s. 430.

⁴⁶ Por. ibidem.

⁴⁷ K. Wojtyła, *Osoba i...*, s. 104.

W kontekście ludzkiej wolności pojawia się w nauczaniu K. Wojtyły także kategoria *miłości*, która jest najwyższym kryterium godności człowieka. Osoba tylko w miłości może znaleźć prawdziwe odniesienie⁴⁸. Miłość jest dla K. Wojtyły ostatecznym celem wolności⁴⁹.

2.8. Rzeczywista alienacja i drogi jej przezwyciężenia

Przedstawmy na koniec koncepcję alienacji człowieka i sposoby przeciwstawiania się jej wg Jana Pawła II. Papież ukazuje obraz nędzy ludzkiej w wymiarze psychologicznym i społecznym⁵⁰. W przeciwieństwie do marksistów uważa, że

*wraz z olbrzymim postępem w opanowaniu przez człowieka świata rzeczy człowiek gubi istotne wątki swego wśród nich panowania, na różne sposoby podporządkowuje im swoje człowieczeństwo (...)*⁵¹.

Miejscem, gdzie ta ludzka nędza i słabość szczególnie dobitnie się dziś ujawnia, jest praca⁵². Na skutek upowszechnienia się myślenia materialistycznego we współczesnych stosunkach pracy mamy do czynienia z zagrożeniem zburzenia właściwego porządku wartości⁵³. To zagrożenie przejawia się w tym, że człowiek zostaje potraktowany jako narzędzie produkcji⁵⁴. Tymczasem to praca, uczy papież, jest dla człowieka, a nie człowiek dla pracy⁵⁵. Praca, jak zauważa Jan Paweł II, ma także wymiar społeczny. Człowiek w pełni się urzeczywistnia, gdy czyni z siebie dar dla innych osób⁵⁶. Może to uczynić, m.in. obdarowując innych ludzi wytworami swojej pracy. Podstawą, zdaniem papieża, jest tu uczestnictwo, poprzez które człowiek otwiera się ku innym, na sposób właściwy osobie⁵⁷. Przeciwnością uczestnictwa jest alienacja, uniemożliwiająca człowiekowi spełnienie siebie w życiu społecznym⁵⁸.

Jaka jest droga wyjścia z tej sytuacji ciągłego lęku i zagrożenia? Jan Paweł II odpowiada, że jedyną drogą wyjścia może stanowić zwrot *ad Christum Redemptorem hominis ad Christum Redemptorem mundi*⁵⁹. Chrystus jest bowiem Tym, w Kim człowiek odnajduje swoją właściwą wielkość, godność i wartość swojego człowieczeństwa⁶⁰. Człowiek w pełni się urzeczywistnia, staje się tak naprawdę osobą,

⁴⁸ Por. S. Kowalczyk, *Człowiek w myśli...*, s. 430.

⁴⁹ Por. K. Wojtyła, *Miłość i...*, s. 32.

⁵⁰ Por. J. Majka, *Wprowadzenie do nauczania społecznego Jana Pawła II* [w:] *Katolicka nauka społeczna. Studium historyczno-doktrynalne*, Fundacja Jana Pawła II, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, Rzym 1986, s. 362.

⁵¹ RH 16.

⁵² Por. J. Majka, op. cit., s. 365.

⁵³ Por. ibidem; zob. LE 7.

⁵⁴ Por. LE 7.

⁵⁵ Por. LE 6.

⁵⁶ Por. CA 47.

⁵⁷ Por. K. Wojtyła, *Osoba: podmiot i wspólnota*, „Roczniki Filozoficzne” 1976, nr 2, s. 35.

⁵⁸ Por. J. Ozdowski, *Godność pracy ludzkiej w nauczaniu Jana Pawła II*, „Chrześcijanin w świecie” 1980, nr 10, s. 12.

⁵⁹ S. Kamiński, *Naukowa, filozoficzna i teologiczna wizja człowieka* [w:] Jan Paweł II, *Redemptor hominis. Tekst i komentarz*, red. Z. Zdybicka, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1982, s. 84; zob. RH 7.

⁶⁰ Por. RH 10.

gdy uczyni z siebie dar dla drugiego człowieka, a szczególnie dla Boga, który jest sprawcą jego istnienia⁶¹. Człowiek, jak powiada papież, winien bardziej „być” aniżeli „mieć”; winien „być” dla Chrystusa i ze względu na Chrystusa⁶².

3. Personalizm ekonomiczny a personalizm Jana Pawła II – *novum* czy *continuum*?

Do społecznego nauczania Jana Pawła II nawiązuje współczesna szkoła myśli chrześcijańskiej, zwana personalizmem ekonomicznym. Początki tej szkoły sięgają lat 90. XX wieku. Ta nowa, interdyscyplinarna dziedzina nauki łączy centralne aspekty teologii i ekonomii⁶³. Ma to być nauka o moralności rynków, czyli próba moralnej analizy ekonomicznej działalności w świetle teologicznej wizji ludzkiej osoby. W tym zawiera się szczegółowe badanie teorii ekonomicznej, historii i metodologii, jak również faktycznej praktyki rynku, wszystko z perspektywy chrześcijańskiej wiary. Personalizm ekonomiczny ma więc być, w założeniu jego rzeczników, w pełni chrześcijańską ekonomią, łączącą to, co najlepsze w tradycji chrześcijańskiej, z tym, co najlepsze w tradycji ekonomicznej⁶⁴. W swych publikacjach przedstawiciele personalizmu chrześcijańskiego dokonują etycznego namysłu nad współczesnymi społeczno-ekonomicznymi problemami życia człowieka⁶⁵. Głównym punktem odniesienia w powyższej refleksji jest pojęcie osoby ludzkiej, pojmowane zarówno w wymiarze duchowym, jak i cielesnym. Za Gregorym M. Gronbacherem, jednym z czołowych rzeczników tego kierunku, przedstawmy jego kluczowe tezy.

3.1. Człowiek centrum ekonomii

Osoba ludzka jest centralnym punktem odniesienia w refleksji nad społeczno-ekonomicznymi aspektami ludzkiego życia. Gronbacher uściśla przy tym, że pojęcie osoby ludzkiej należy pojmować całościowo. Píše:

*osoba ludzka powinna być rozumiana nie tylko jako stworzenie duchowe, wyposażone w bogate życie moralne, lecz również jako byt cielesny posiadający interesy materialne*⁶⁶.

Tak rozumiana osoba ludzka jest „sercem” życia gospodarczego. Gospodarka – podkreśla Gronbacher – istnieje dla człowieka, a nie odwrotnie⁶⁷.

⁶¹ Por. CA 41.

⁶² Por. RH 16.

⁶³ Por. G.M.A. Gronbacher, *The Need for Economic Personalism*, „The Journal of Markets & Morality” 1998, nr 1, s. 1.

⁶⁴ Por. idem, *Personalizm ekonomiczny*, przeł. J. Merecki, Instytut Liberalno-Konserwatywny, Lublin 1999, s. 17.

⁶⁵ P. Urgacz, op. cit., s. 87.

⁶⁶ G.M.A. Gronbacher, *Personalizm...*

⁶⁷ Ibidem, s. 59.

3.2. Osoba ludzka pierwszym dobrem ekonomicznym

Największym bogactwem człowieka nie są bogactwa naturalne, choć posiadają ogromną wartość – bogactwem jest sam człowiek⁶⁸. Wszelkie te dobra, aby mogły być wykorzystane, wymagają ludzkiej wiedzy i kreatywności.

3.3. Praca częścią powołania człowieka

Praca to nie udręczenie, ale szczególne powołanie człowieka – powołanie do twórczego wykorzystania kapitału ludzkiego⁶⁹. Powołanie to zawsze powinno być rozpatrywane jako wyraz naszych powinności względem innych.

3.4. Pomnażanie dóbr materialnych podporządkowane integralnemu rozwojowi człowieka

Wytworzone dobra materialne powinny służyć człowiekowi i stymulować jego integralny rozwój⁷⁰. Dobra te, ich produkcja i konsumpcja, nie mogą stanowić centrum życia społecznego⁷¹. Nie można zastępować „lepiej być” przez „więcej mieć”.

3.5. Prawo do uczestnictwa niezbywalnym prawem każdego człowieka

Każdy członek społeczeństwa posiada prawo do podejmowania działań wspólnie z innymi⁷².

Wszyscy ludzie – pisze Gronbacher – posiadają prawo do inicjatywy gospodarczej, do twórczej pracy, sprawiedliwej zapłaty i zabezpieczeń, do godnych warunków pracy, do wolnego zrzeszania się w produkcyjnych aspektach porządku społecznego⁷³.

Alienacja jest przeciwieństwem uczestnictwa⁷⁴.

3.6. Zasada pomocniczości intelektualną „ramą” dla porządku społeczno-ekonomicznego

Niezwykle ważną dla porządku społeczno-ekonomicznego jest zasada pomocniczości⁷⁵. Zasada ta stwierdza, że *społeczność niższego rzędu powinna zachować*

⁶⁸ Por. ibidem, s. 59–60.

⁶⁹ Por. ibidem, s. 60.

⁷⁰ Por. ibidem, s. 60.

⁷¹ Por. ibidem, s. 61.

⁷² Por. ibidem, s. 61.

⁷³ Ibidem, s. 61.

⁷⁴ Por. ibidem, s. 62.

⁷⁵ Definicję zasady pomocniczości podał już w 1931 roku papież Pius XI w *Encyklice „Quadragesimo anno”*. Czytamy w niej: (...) *niewzruszoną przecież pozostanie najwyższa zasada filozofii społecznej, której ani podważać, ani osłabiać nie wolno: jak jednostkom ludzkim nie wolno odejmować i przekazywać spo-*

względnej autonomię, której nie powinna pozbawiać jej społeczność wyższego rzędu⁷⁶. Ta ostatnia nie powinna więc ingerować w wewnętrzne sprawy tej pierwszej, lecz raczej winna spieszyć z pomocą tylko w razie konieczności lub w celu skoordynowania jej działań z działaniami innych społeczności, dla dobra wspólnego.

3.7. Ograniczona rola rynku

Rynek, choć jest ważną instytucją społeczną, nie może być absolutyzowany⁷⁷. Wiele aspektów ludzkiego życia, a wśród nich miłosierdzie i miłość rodzinna, nie mieści się w rachunku ekonomicznym.

3.8. Solidarność z ubogimi i sprawiedliwość społeczna fundamentem każdej gospodarki

Solidarność z ubogimi oraz zagwarantowanie sprawiedliwości w życiu gospodarczym to podstawowe obowiązki spoczywające na różnych instytucjach społecznych, zwłaszcza na instytucjach rządowych⁷⁸. Troska o postawę solidarności i sprawiedliwości jest w istocie obowiązkiem każdego człowieka, zwłaszcza chrześcijanina⁷⁹.

4. Zakończenie

Przedstawione przez nas zasadnicze idee personalizmu Jana Pawła II są sprzeciwem wobec zafałszowanej marksistowskiej wizji człowieka. Dają one możliwość zgodnego z prawdą spojrzenia na osobę ludzką. Streśmy w punktach te istotne elementy papieskiego personalizmu:

- (1) Człowiek jest osobą, a więc bytem samoistnym w sensie przedmiotowym i podmiotowym, duchowo-materialnym, rozumnym i wolnym. Te wszystkie właściwości osoby ludzkiej są podstawą godności i wielkości człowieka.
- (2) Człowiek jest istotą wolną. Znaczy to, że człowiek musi dokonywać wyborów między różnymi wartościami. Wolność człowieka pozostaje w ścisłej zależności od prawdy. Ostatecznym celem wolności człowieka jest miłość.
- (3) Przed alienacją możemy zabezpieczyć się poprzez działanie i bytowanie wspólnie z innymi. Unikniemy niebezpieczeństwa alienacji, gdy uczynimy z siebie dar dla drugiego człowieka, a szczególnie dla Boga.

leczności tego, co jednostki te z własnej inicjatywy i własną mocą wytworzyć pracą, tak samo jest naruszeniem sprawiedliwości, gdy się to, co mniejsze i niższe społeczności wykonać i dokonać mogą, przydzielić większym i wyższym władzom społecznym; poza tym wyrządza to szkodę wielką i podrywa porządek społeczny. Wszelka czynność społeczna bowiem powinna w pojęciu i istocie swojej wspomagać członki ciała społecznego, nigdy zaś ich nie rozbijać, ani nie wchłaniać (Pius XI, Encyklika „Quadragesimo anno” 80).

⁷⁶ Por. G.M.A. Gronbacher, *Personalizm...*, s. 62–63.

⁷⁷ Por. *ibidem*, s. 64.

⁷⁸ Por. *ibidem*.

⁷⁹ Por. *ibidem*, s. 65.

Personalizm ekonomiczny twórczo rozwija personalistyczne idee Jana Pawła II. Jego program streszcza się w następujących tezach:

- (1) Człowiek stanowi centrum ekonomii.
- (2) Osoba ludzka jest pierwszym dobrem ekonomicznym.
- (3) Praca jest częścią powołania człowieka.
- (4) Pomnażanie dóbr materialnych jest podporządkowane integralnemu rozwojowi człowieka.
- (5) Prawo do uczestnictwa stanowi niezbywalne prawo każdego człowieka.
- (6) Zasada pomocniczości jest intelektualną „ramą” dla porządku społeczno-ekonomicznego.
- (7) Rynku nie należy absolutyzować.
- (8) Solidarność z ubogimi i sprawiedliwość społeczna są fundamentem każdej gospodarki.

Jak zauważył Petre Comşa, teorie ekonomiczne nie są teologicznie neutralne; muszą zostać ocenione pod kątem teologicznym⁸⁰. Teologia może przy tym wzbogacić ekonomię. Trudno nie zgodzić się z tą, jakże trafną, uwagą rumuńskiego teologa. Rozwijany od kilkunastu lat personalizm ekonomiczny łącząc to, co najlepsze w tradycji chrześcijańskiej, z tym, co najlepsze w tradycji ekonomicznej, jest tego najlepszym przykładem.

Bibliografia

- Bartnik Cz., *Osoba i Kościół wg Kardynała K. Wojtyły*, „Colloquium Salutis” 1983, nr 15.
- Bartnik Cz., *Personalizm teologiczny wg Kardynała K. Wojtyły*, „Zeszyty naukowe KUL” 1979, vol. 22.
- Borowik Z., *Antropologiczne podstawy nauczania społecznego Kościoła*, „Życie Katolickie” 1985, nr 2.
- Borowik Z., *U podstaw moralności społecznej (Nad społeczną katechezą Jana Pawła II)*, „Życie Katolickie” 1984, nr 10.
- Comşa P., *Economic Personalism – A Christian Orthodox Contribution (II)*, „The Sphere of Politics” 2011, nr 2.
- Gałkowski J.W., *Praca w ujęciu Kardynała K. Wojtyły*, „Roczniki Filozoficzne” 1979, nr 2.
- Gronbacher G.M.A., *Personalizm ekonomiczny*, przeł. J. Merecki, Instytut Liberalno-Konserwatywny, Lublin 1999.
- Gronbacher G.M.A., *The Need for Economic Personalism*, „The Journal of Markets & Morality” 1998, no 1.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Rzym 1991.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, Rzym 1981.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, Rzym 1979.

⁸⁰ Por. P. Comşa, *Economic Personalism – A Christian Orthodox Contribution (II)*, „The Sphere of Politics” 2011, no 2, s. 63.

- Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Rzym 1987.
- Kamiński S., *Naukowa, filozoficzna i teologiczna wizja człowieka* [w:] *Jan Paweł II, Redemptor hominis. Tekst i komentarz*, red. Z. Zdybicka, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1982.
- Kowalczyk S., *Człowiek w myśli współczesnej. Filozofia współczesna o człowieku*, Michalium, Warszawa 1990.
- Kowalczyk S., *Personalizm – podstawy, idee, konsekwencje*, Wyd. KUL, Lublin 2012.
- Kowalczyk S., *Z problematyki dialogu chrześcijańsko-marksistowskiego*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1977.
- Majka J., *Wprowadzenie do nauczania społecznego Jana Pawła II* [w:] *Katolicka nauka społeczna. Studium historyczno-doktrynalne*, Fundacja Jana Pawła II, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, Rzym 1986.
- Ozdowski J., *Godność pracy ludzkiej w nauczaniu Jana Pawła II*, „Chrześcijanin w świecie” 1980, nr 10.
- Pius XI, *Encyklika „Quadragesimo anno”*, Rzym 1931.
- Rogowski R.E., *Teologia wyzwolenia*, „Misyjne Drogi” 1985, nr 3.
- Urgacz P., *Personalizm ekonomiczny i jego zasady w ujęciu G.M.A. Gronbachera*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2008, nr 1, s. 87–94, http://www.annalesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2008/2008_01_urgacz_87_94.pdf (data dostępu: 29.04.2014).
- Wagner J., *Cywilizacja miłości jako cywilizacja życia*, „Życie Katolickie” 1985, nr 1.
- Hasło „Wojtyła Karol” [w:] *Mały Leksykon Filozofów*, red. B. Andrzejewski, M. Moryń, A. Przyłębski, Rebis, Poznań 1993.
- Wojtyła K., *Aby Chrystus się nami posługiwał*, Znak, Kraków 1979.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność. Studium etyczne*, Znak, Kraków 1962.
- Wojtyła K., *Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu M. Schelera*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1959.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1969.
- Wojtyła K., *Osoba: podmiot i wspólnota*, „Roczniki Filozoficzne” 1976, nr 2.
- Wojtyła K., *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1972.